

Ioana-Ruxandra Fruntelată

i.frontelata@yahoo.com

Ipostaze ale corpului în cultura războiului*

Pentru omul arhaic („primitiv”, „sălbatic”, „ins folcloric”, „om al civilizației tradiționale”, *homo religiosus* sau oricum l-am numi pe omul ce trăiește în comunitate cu lumea văzută și nevăzută, cu vremea trecătoare și veșnică și cu semenii săi de aici și „de dincolo”, în virtutea unor legi nescrise, dar devenite o a doua natură), corpul său face parte integrantă din spațiul familiar și îi servește pentru poziționarea în spațiu, pentru măsurarea și modificarea acestuia, pentru mișcare și deplasare. În viziunea cosmicizată despre univers a omului portretizat în studiile „clasice” de etnologie și antropologie culturală, corpul însuși este un cosmos, o lume ordonată și investită, prin facultatea de simbolizare specific umană, cu atribute imateriale¹.

Este interesant de urmărit în ce măsură concepția despre corp ca metonimie a spațiului cosmicizat (corp – casă – sat – țară – lume) se păstrează și în ce măsură se modifică în cultura războiului modern, care implică dizlocare, aglomerare/amestecare, suferință și violență, printre alți gemeni ai haosului.

Pe baza experienței de ascultătoare, în spațiul românesc, a numeroase relatări orale din și despre Al Doilea Război Mondial și de cercetătoare „de cursă lungă” a culturii informale a războiului, despre care am scris o carte și mai multe studii², am formulat două ipoteze cu privire

* Traducerea în limba engleză între paginile: 187-198.

¹ Pentru o prezentare foarte sintetică a „reprezentărilor corpului în timp și spațiu” în „literatura etnografică” (Galiniier, 1999: 172), vezi Pierre Bonte, Michel Izard (coord.), *Dicționar de etnologie și antropologie*, traducere din limba franceză coordonată de Smaranda Vultur și Radu Răutu, Ed. Polirom, Iași, 1999, pp.172-175.

² *Narațiunile personale în etnologia războiului*, Ed. Ager, București, 2004; “Games of Memory. Personal Narratives of Romanian World War II Veterans”, în *Ethnologia Balkanica. Journal for Southeast European Anthropology*. Volume 19/2016. Klaus Roth, Asker Kartari (eds.), LIT Verlag, Berlin, Wien, Zürich, 2017, pp. 309-322; „Primul Război Mondial oglindit în versuri țărănești”, în *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, Academia Română, Serie nouă, Tomul 26, 2015, pp. 217-228; „De la manuscris la carte. Jurnale și «versuri» de

la subiectul percepției corpului în război: prima este aceea că războiul implică o împovărare a corpului „vechi” cu un „corp de război”, care devine o parte organică a veteranului. Așa cum luptătorii *Iliadei* erau identificați prin armura pe care o purtau (vezi cazul lui Ahile și Patrocle), „corpul de război” adaugă o nouă dimensiune culturală corpului deja dens culturalizat în *ethos*-ul omului arhaic. După cum scrie Paolo Giordano (2014: 9), într-un roman publicat în 2012 și inspirat de vizitarea ostașilor italieni staționați în teatrul de operațiuni NATO din Afghanistan (valea Gulistan): „... la treisprezece luni de la epilogul misiunii, Egitto poartă încă uniforma de ofițer. Două decorații i se lăfăie pe piept, chiar în dreptul inimii. De câteva ori l-a bântuit ideea de a se refugia în rândul civililor, dar uniforma militară i s-a lipit de trup centimetru cu centimetru, sudoarea a decolorat stofa, colorându-i pielea pe dedesubt. Dacă s-ar dezbrăca acum, e sigur de asta, și-ar da jos și epiderma, iar el, care se simte prost chiar și când e pur și simplu gol, ar fi mai expus decât ar putea îndura. Și, la urma urmei, de ce ar face-o? Un soldat nu încetează niciodată să fie soldat”.

A doua ipoteză, care trebuie discutată în legătură cu prima, pe care o argumentează dacă este validată, este că omul care participă la război trăiește două tipuri de experiențe de „de-corporalizare”: prin privațiune intensă și constantă (de somn, de alimente, de confort de orice fel) și prin identificare cu trupul sfârtecat și chinuit al Celuilalt (prin contopire cu marele corp dezmembrat de pe câmpul de luptă). După cum știm, experiențele de decorporalizare îi sunt familiare membrului comunității tradiționale, cel mai cunoscut protagonist al lor fiind șamanul. În „cultura păcii”, astfel de experiențe echilibrează individul, repunându-l în contact cu unul sau mai multe dintre sufletele sale pierdute ori răpite de ființe divine ori magicieni răuvoitori. Ne întrebăm dacă această funcționalitate tradițională se mai păstrează (sau dacă se mai păstrează ceva din ea) și în cultura de război.

Modul în care îmi propun să verific cele două ipoteze este urmărirea percepției corpului într-un microcorpus compus din trei documente: un jurnal de front din anii 1942-1943, publicat în

front”, în Cristina Bogdan, Alexandru Ofrim (coord.), *Pentru o istorie culturală a cărții și a practicilor de lectură*, Ed. Universității din București, 2015, pp. 409-420; „«Eroul necunoscut» - un profil etnologic”, în *Studii și comunicări de etnologie*, Tom XXVII/2013, serie nouă, publicație apărută sub egida Academiei Române, Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu și Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Sibiu, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2013, pp.72-82; „Jurnale din Belgrad”, în *Sinteze*, vol. 6/1999 volum editat de Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, București, 2000, pp. 28-34.

volum în 1999, care-i aparține unui membru al micii intelectualități rurale, Mihai Bălaj³, și două documente etnologice rezultate din textualizarea și contextualizarea a două relatări orale înregistrate de mine în 1996, în comuna Băuțar, jud. Caraș-Severin, de la doi veterani de război din localitate, Gheorghe Găină și Bucur Opruț.

Mihai Bălaj, născut în 1909 într-o familie de țărani săraci din satul Roșiori, aflat în ținutul Sătmarului, absolvent al Școlii Normale de Învățători din Oradea în anul 1930 și exercitându-și meseria de dascăl în mai multe sate din nordul Transilvaniei, a fost mobilizat pe data de 5 iulie 1942, ca sublocotenent al Batalionului 10 Vânători de Munte de la Sighetu Marmației, aflat în avangarda Diviziei 2 Munte. Batalionul lui a mărșăluit spre Caucaz, participând la luptele grele de la Kisbrun, de la cota 910 a masivului Elbrus, de la Nalcik, Orjonikidze, Alagir și Valea Zran. În timpul încercuirii Stalingradului, Divizia 2 Munte, subordonată din data de 23 august 1942 Armatei 1 Blindate Germane, a blocat defileurile Caucazului, pentru a asigura câmp liber de acțiune trupelor germane. După înfrângerile de la cotul Donului și Stalingrad, batalionul lui Mihai Bălaj s-a retras prin strâmtoarea Kerci, cu lupte grele și pierderi mari și a rămas pe frontul din Crimeea până în 1944, dar autorul jurnalului a revenit în țară în noiembrie, 1943, după ce suferise un episod de hepatită. Însemnările din jurnal sunt cuprinse între 5 iulie 1942 și 21 mai 1943. Ajuns în țară, Mihai Bălaj a rămas ca adjutant la partea sedentară a Batalionului 10 VM, în Hațeg, până la demobilizarea din 10 mai 1945. În 1951, în perioada dură a regimului comunist, a fost dat afară din învățământ pentru că luptase pe frontul de est, împotriva Uniunii Sovietice. A revenit în 1952, a fost din nou demis în 1958 și până în 1962 și-a câștigat pâinea ca șef al serviciului de aprovizionare de la Fabrica de Drojdie „Seineana” din Seini, Maramureș. După aceea a fost reprimat în învățământ, s-a calificat ca profesor de limba și literatura română pentru gimnaziu, urmând cursuri la Cluj și s-a pensionat în 1966. A realizat monografia școlii și a corului din Seini și a publicat constant articole despre personalități ale culturii și istoriei românești (Căpîlnean și Rusu, 1999: 5-11). S-a stins din viață în 1976, fără să-și fi putut publica jurnalul de front, „pe care l-a păstrat ascuns, cu riscul pierderii libertății în anii regimului comunist” (*ibidem*, 11).

Consider că jurnalul lui Mihai Bălaj este reprezentativ (și) pentru mentalitatea „insului folcloric”, deoarece autorul este, prin naștere și familie, un om al satului românesc tradițional de la începutul secolului al XX-lea, iar prin educație, împărtășește o ideologie națională de război,

³ Mihai Bălaj, *Jurnal de front (1942-1943)*, ediție îngrijită de Vasile Căpîlnean și Viorel Rusu, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999.

dar și o „poetică” a scrierii despre război care conferă discursului lui un anumit formalism „corect politic”. Este cu atât mai revelator să observăm, în cazul unui astfel de document, abaterile de la tonul convențional în momentele când ostașul este prea marcat de experiența războiului pentru a mai filtra prin limbaj experiența directă, dar are, în același timp, deprinderea scrisului și poate așeza convingător în paginile jurnalului de front ceea ce a văzut și simte.

Am avut șansa să înregistrez, pe 5 și 6 aprilie 1996, și două relatări orale despre război de la doi foști combatanți din același batalion cu Mihai Bălaj, veteranii de război Gheorghe Găină și Bucur Opruț din comuna Băuțar (jud. Caraș Severin), ambii născuți în 1920 (Frunțelată, 2004: 127-141). Gheorghe Găină a fost radiotelegrafist-șef al Batalionului 10 Vânători de Munte și a participat la război pe frontul de est până la finalul lunii noiembrie, 1942, când a fost rănit la genunchiul drept de un proiectil de brand, într-o pădure unde se ascundea cu radioul, în timpul luptelor grele pentru ocuparea versanților Văii Zranului. După rănire, a fost evacuat și a ajuns la un spital din „Lemberg” (denumirea germană a orașului Lwów din Polonia), unde a stat opt săptămâni și i s-au scos din picior patru schije. Apoi a ajuns în țară, la „garnizoana” lui, de unde a fost lăsat, după câteva luni, la vatră. Pe front, a avut un jurnal de front în care scria în fiecare zi, dar nu l-am putut vedea, pentru că, din spusele lui, îl dăduse cuiva și nu-i mai fusese înapoiat.

În război, Bucur Opruț, de meserie agricultor și tâmplar, a fost sergent trăgător la mitralieră în Batalionul 10 Vânători de Munte. A luptat până la retragerea ultimilor ostași români din Batalionul 10 VM din Crimeea, în mai, 1944. A trecut prin toate întâmplările despre care povestește și Mihai Bălaj în jurnalul lui și a scăpat „fără nicio zgârietură” din situații desperate. A ajuns în țară, la Constanța, pe 29 mai 1944, cu vaporul german „Frankfurt” și fiind tâmplar și pentru că luptase deja aproape trei ani, a fost mobilizat în zona Hațegului la un atelier, până la terminarea războiului.

Jurnalul lui Mihai Bălaj și relatările lui Gheorghe Găină și Bucur Opruț sunt comparabile din perspectiva „istoriei mici”, pentru că prezintă experiențe personale din aceeași campanie, la care au participat (Gheorghe Găină și Mihai Bălaj până la un punct, Bucur Opruț până la capăt) ca ostași ai aceluiași batalion. Parcurgând textele, înțelegem că însemnările ordonate cronologic și exacte ale lui Mihai Bălaj sunt completate de amintirile mai difuze, dar exprimând trăiri foarte puternice, pe care le povestesc veteranii din Băuțar. Este ca și cum Mihai Bălaj ar fi trasat un desen, iar Gheorghe Găină și Bucur Opruț ar fi așezat culoarea, lucrând toți trei la același tablou. Rămânând în cadrele acestui tablou, voi alege doar câteva elemente care-mi permit o reflecție asupra reprezentării corpului „omului arhaic” (în cazul de față, din comunitatea rurală tradițională românească a secolului al XX-lea) în cultura războiului.

Rutina de război

Ritmul vieții de război, o viață de oameni înstrăinați și veșnic aflați pe drum, este „îmblânzit” prin analogii cu situații familiare din satele de acasă. Vineri, 25 septembrie, 1942, Mihai Bălaj notează: „Senin și cald. Ostașii lucrează de zor la facerea bordeielor. Desigur, cei din spate, căci cei din linia I trebuie să vegheze. Peste zi ies afară din adăposturi și ei, stau la soare, camuflați în porumb sau floarea-soarelui, ronțăie la semințe de floarea-soarelui și visează prin satele lor, cum se culege porumbul, cum se culeg strugurii și cine mai știe ce. Acum le dă răgaz inamicul și la așa ceva. Din când în când le țiuie pe la ureche vreun glonț sau se sparge prin apropiere vreun obuz. Nici nu se mișcă. Stau flegmatici. Sunt așa de obișnuiți cu așa ceva (...) Cum să te culci la 5,1/2? (...) Câțiva ostași tot nu pot dormi. Stau în jurul unui foc, aducându-și aminte de șezătorile lor de la desfăcat porumb și cântă duios: Munte, munte brad frumos / Ia pleacă-ți vârful-n jos / Să mă urc în vârful tău, / Să mă uit în satul meu / Să-mi văd casa și averea, / Copilașii și muierea. / Copiii ’ntreabă de mine / - Mamă, tătucu când vine? / Scrie-i mamă ca să vie / Din Caucaz din cătănie / - Fiți copiii pe pace / Căci mămica totu vă face. / - Să ne faci, măicuț’, o mie / Că tătucu n-o să fie / Tătucu ne ia în brață / Și ne sărută pe față / Și ne pune pe genunchi / Și ne sărută pe frunte” (Bălaj, 1999: 62-63).

Miercuri, pe 7 octombrie, 1942, ostașii „sapă la adăposturi” „desculți și în cămăși numai”, pentru că e un „timp admirabil”; „Sunt de admirat acești oameni cari, mai bine cu mult de o lună, stau mai mult în pământ decât afară scurmând întruna ca sobolii, pentru a-și face mai multă comoditate și a se apăra mai bine de ploaia de gloanțe care cade zi și noapte asupra lor. Sunt de admirat acești oameni cari de 40 de zile stau cu nervii încordați și cu ochii țintă la dușman, atât ziua cât și mai ales în nopțile cu ceață groasă și întunecoasă, cari în acest timp țin 12 ore. Acești oameni mănâncă numai de două ori la zi și numai noaptea, căci ziua nu se poate pătrunde acolo, pentru a nu se descoperi amplasamentele” (*ibidem*, 67).

Vineri, 23 octombrie, 1942, „E frig. Astă noapte a căzut brumă groasă. Am mers pe jos căci călare nu-mi simțeam picioarele de frig. Peste zi e soare, dar «soare cu dinți», cum se spune când e frig. Ostașii s-au dezbrăcat și-și scutură hainele și se spală (...) Seara se împarte ostașilor ciocolată, țuică și țigări, precum și hrană de rezervă. Deși frig, dormim afară în gropile ce ni le-am săpat și pe cari am pus o foaie de cort, saci, coceni de porumb ca să nu ne brumeze” (*ibidem*, 76-77).

Zilnic, batalionul străbate distanțe foarte lungi: „Marșu-l aveam 43 de kilometri pe zi. Azi trebuia să-i facem pe toți. N-aveai voie să stai până nu (ai făcut) 43 de kilometri. Mergeam și zi și

noapte încontinuu. La 43 de kilometri se da repaus două ore. Asta pentru mâncare, pentru puțină odihnă, schimbatu' ciorapilor de la picioare, mai o baie rece la picioare, căutam așa, unde se putea ca să faci treburile astea. Mergeam ziua și noaptea. (...) Se adunau, cum mergeau în marș, patru soldați în grupă, mergeau ținuți de subsuori. Și doi dormeau, doi conduceau. Aici mergeai cu ochii-nchiși, dormind. Visai. Și aștia doi te conducea. La urmă, adormea a'lalți doi și a'lalți doi conduceau” (Gheorghe Găină, în Fruntelată, 2004: 132).

Privațiunile și suferința

Vineri, pe 7 august, 1942, „Sufală un vânt teribil și e o arșiță grozavă. Praful e răscolit de vânt și coloane și întunecă văzduhul. Praful e negru și se depune în straturi groase pe oameni, pe cari abia-i recunoști” (Bălaj, 1999: 35).

Ostașii rabdă mai ales de sete, dar și de foame: „În timpul marșului pot să spun, nu căpătam apă, mergeam, era stepa asta, de...; am mers două săptămâni de zile și n-am găsit nici un pârâu, nici o fântână. Venea cu sacua cu apă și ne-aducea, că era pe-o căldură mare, în iunie, iulie. Era cald și ne da un capac de gamelă de apă pe zi. Atât ne da. Aia o gustai numai ca să-ți uzi buzele. N-aveai de unde să te hidratezi, nici de mâncare, nici de nimica. Am ajuns din ce în ce unde mai erau bălți. Era bălți, așa de stătătoare, cu pânză de-asta de broaște, verde, nu știi ce. Ne-apucam acolo, nu-ncăpeau toți cum să bea apă de-acolo. Credeam că cine știe, s-o-mbolnăvi vrulul. Nimic nu era. De-acolo beai, de unde-apucaii, nu mai cătai că-i cu de-asta de broaște, cu nu știi ce. Beai apă de-acolo, că n-aveai ce să mai faci. (...) Era mizerie” (Gheorghe Găină, în Fruntelată, 2004: 132). „Mergeam zile-ntregi și nu dam de apă, absolut. N-aveam de unde să bem apă. Era nisip. Cât era de căldură, mergeam cu masca pe cap, că nu puteam să mergem așa, ne orbea. Și la cai le puseasă de-astea, celofane în ochi” (*ibidem*, 128-129).

„Am leșinat de foame. N-aveai cum să stai. A fost tragic, foarte tragic. Noaptea, toată noaptea, cât e noaptea de mare, fără foc, că la foc se țintea, se trăgea. Acolo-n zăpadă, colo jucam, acolo... Doamne ferește... N-aveai ce să faci, că la foc trăgea. (...) la Petrovskaia, opt zile n-am mâncat decât patru cărtofi. Opt zile... (...) Trei sute cincizeci de kilometri am mers cu calu', n-am mâncat, n-am băut. Eu numai pe șauă. Am putrezit pe șauă, și spate și tot, absolut, nu mai puteam” (Bucur Opruț)⁴.

⁴ 6.04.1996, transcriere de Ioana Fruntelată.

Mihai Bălaj notează duminică, pe 30 august, 1942: „Abia dacă îmi mai dau seama dacă e duminică. De câteva zile nu m-am mai spălat nici pe față. Sunt murdar. De o săptămână nu m-am descălțat și dorm îmbrăcat și încins cu toate alături de mine” (Bălaj, 1999: 51).

Miercuri, 28 octombrie, 1942: „Dimineața e o ceață groasă. Azi noapte am dormit tot sub cerul liber, acoperit numai cu pelerina de ploaie și având un braț de paie sub mine. Trifu mă strânge în brațe ca să ne încălzim unul de altul” (*ibidem*, 80).

Frigul cumplit și lipsa de odihnă și de igienă sunt devastatoare: „În luna august începuse o zăpadă și-un ger, ceva grozav. Nu te mai puteai, cum să spun, dezbrăca deloc. Erăi tot îmbrăcat în manta, pe tine, încins, nu știu ce. Și nici să ne desculțăm, n-aveai unde, n-aveai unde să dormi. I-a pus pe alții pe o creastă de munți să apere, era zăpadă mare. Era zăpadă mare, nu puteai să bei nici apă, că era totu' înghețat. Luam crăci multe și ne-așezam și dormeam pe crăci, ca să nu fim pe zăpada goală. Păduchii ne mânca de vii. Atâta păduchi era... În timpul nopții, cu crăci de prin pădure, se făcea câte puțin foc, cât era de ger și de frig, lepădai hainele și luai, luam cămășile, chiar și ofițerii, sublocotenenți, locotenenți, care avea ordonanțe, puneai cămașa lângă flacăra focului și așa picau și pocneau păduchii. Era rană pe spate și picioarele erau înghețate. Nu ne descălțasem de o lună și jumătate deloc, n-aveai unde în zăpadă să stai acolo” (Gheorghe Găină, în Frunteletă, 2004: 129).

„Ai noștri au luptat adeseori desculți, rupți, fără flanele și cojoace scumpe, dar au luptat. După marșuri de câte 60 km, fără repaus am intrat în poziție de-a dreptul. Nimeni nu l-a întrebat pe soldat dacă de 6-7 săptămâni a mai schimbat cămașa de pe el sau dacă s-a curățat de păduchi. Ofițerii, începând cu comandantul de batalion până la soldat, toți au avut păduchi” (Duminică, 14 februarie, 1943) (Bălaj, 1999: 114).

„Atunci cu frigul mare, atunci răniții mureau și n-aveai unde, n-aveai loc sufletului... unde să te dezbraci, unde să te duci, n-aveai cum, n-aveai cum. Da. Nu era glonțu' sau linia-ntâi. Asta era jucărie. Mizeria. Da. Foarte greu. Ferească Dumnezeu să vie război; nu știu ei ce-i războiul. Că v-am spus eu. Nu e că te-mpușcă ăia și cutare. Nu-i asta. Războiu-i mizeria” (Bucur Opruț, în Frunteletă, 2004: 136).

După frigul îndurat în iarna anului 1943-1944, cei care mai erau în viață din batalion ajung în Crimeea: „Când ne-o dus în Crimeea s-apropia și primăvara. Martie, aprilie. O picat carnea tot după noi de-un deget. N-am putut nici să mai mergem, nici să mai umblăm, o trimis avionu' direct după ciorapi d-ăștia cum îi spunem noi, de lână. De-acolo n-am mai mișcat. Tot și urechi și nas și la picioare, și unghii, și ne pica numa' carne, numa' pica după noi, arșă. Am ajuns și-n '44. (...) a fost o adunare mare și generalu' Dumitrache. A fost comandantu' Diviziei a II-a

de Munte. Ne spunea: «O s-ajungeți acasă, care-ajungeți. (sacadat) Nu aveți cuvinte de povestit ce-ați pățit. N-o să aveți cuvinte de povestit ce-ați pățit» (*ibidem*, 139).

Corpul și moartea în „infernul războiului”

Fapt curent în linia întâi, priveliștea terifiantă a cadavrelor răspândite peste tot și „negrijite” cum se cuvine „la mort” le impune ostașilor preocupări testamentare: „Pe un drum 4 nemți morți, neîngropați. Sunt negri. Povestesc cu camaradul Trifu și-i spun: «Măi, Ioane, auzi, eu n-aș vrea să rămân așa într-un șanț. Te rog foarte mult, în orice situație ai fi, să te ocupi de mine, să-mi faci un sicriu și să mă îngropi omenește și creștinește. Eu îți promit că voi face la fel cu tine, dacă s-ar întâmpla!» Îmi promite” (Bălaj, 1999: 27 [Luni, 27 iulie, 1942; în jurnal este scris, incorect, 28 iulie în loc de 27]).

Cei ce rămân în viață îi recuperează și-i îngroapă pe cei căzuți: „Găsim morți prin prăpăstii. Evacuarea se face anevoie. Morții se pun pe spatele cailor pentru a putea fi coborâți. Acum se coboară cu sublocotenentul Tutelea. Când maiorul Busuiocescu îl vede în foaia de cort merge și-l sărută pe amândoi obraji. A fost un ofițer de elită al Batalionului și un învățător distins” (*ibidem*, 89 [Marți, 1 decembrie, 1942]).

Luni, 26 octombrie, 1942, Mihai Bălaj zugrăvește o imagine infernală: „După trecerea apei, drumul era plin de cadavre de oameni și cai. În șoseaua asfaltată gropi uriașe făcute de bombe. Un rus mai dă semne de viață și acum. Altul este cu capul într-un gard și așa a rămas. Altul a ars, abia se cunoaște că a fost om vreodată etc. (...) Am dormit peste noapte îngropați în șanțuri (...) De două zile n-am mai mâncat mâncare caldă. Suntem sleiți de puteri și consumați de emoții. Toată noaptea ne-a luminat focul vreunei sonde care ardea cu flăcări fantastice ...” (*ibidem*, 78-79).

Miercuri, 3 martie, 1943, „La orele 11 satul era curățat, iar mormane de morți zăceau peste tot. Artileria și tunurile au mutilat oribil cadavrele” (*ibidem*, 124).

După o bătălie din Valea Zranului (interlocutorul pronunță „Valea Zdraului”), în care trage cu mitraliera până rămâne fără muniție și smulge cu greu un încărcător din mâna unui camarad mort, Bucur Opruț realizează că, literalmente, i s-a făcut părul măciucă: „Doamnă, dacă vă spun așa, dacă mă credeți... Când și când, mă uitam înapoi, cine mă trage de gât. Și nu era nimeni. Cin’ mă trage de gât? N-a fo’ nimeni. Cureaua de la cască. Păru’ era ridicat și mă trăgea cureaua aici. Tragic. Tragic de tot” (Bucur Opruț, în Fruntelată, 2004: 135).

Rănit, Gheorghe Găină experimentează o stare de neputință fizică dublată, însă, de o perfectă luciditate: „Nu puteam să grăiesc nimic, aveam toată conștiința, știam ce ei mă-ntreabă, ce spun, dar nu puteam să vorbesc. Mă gândeam, mă, să mor? N-aș avea știință. Dar n-am putut să vorbesc. Câteva minute deloc. N-am putut să grăiesc nici un cuvânt” (Gheorghe Găină, în Fruntelată, 2004: 131).

Vineri, 1 ianuarie, 1943, Mihai Bălaș scrie că „Lăsăm în urmă toți morții noștri!” (Bălaș, 1999:99). Această lamentație ar putea să ne deschidă o înțelegere a corpului în război în cheia cosmicizării caracteristice mentalității arhaice. Pe de o parte, prin rutina militară în care se instalează și care-i ajută să reziste unor situații ce depășesc puterea noastră de imaginare, ostașii apropie pământul străin de acela de acasă, gândindu-se, în timp ce se ascund de inamic într-un lan de porumb, la vremea culesului cerealelor. Pe de altă parte, prin sângele pe care-l varsă și prin trupurile lor care rămân acolo, ei consacră, la modul sacrificial pe care-l cunoaștem din rituri, calea fără întoarcere a războiului: „Lupta celor care îndură pe aici mizeria câmpului de luptă, sângele atâtor răniți curs pe aici și morții noștri ruși pentru totdeauna din sânul pământului care i-a zămislit, cer o dreaptă răsplătire” (*ibidem*, 58-59 [joi, 17 septembrie, 1942]). Prin urmare, construcția „corpului de război” este cosmicizată prin amestecul cu pământul dușmanului, iar ceea ce rezultă este o înrudire simbolică pe care cei care „au făcut frontul” nu o mai pot uita. Cel mai frecvent, din câte am observat, „obsesia” războiului se traduce în formarea unui repertoriu de amintiri narativizate, a unui „corp de cuvinte” ce fac posibilă supraviețuirea corpului și a sufletului veteranului după „coborârea în Infern” trăită în calitate de combatant.

Cea de-a doua ipoteză pe care am formulat-o, privind efectele „decorporalizării” prin dispariția limitei între corpul propriu și masa de corpuri suferinde din jur și prin supunerea corpului la privațiune intensă și de lungă durată, implică o investigație mai complexă decât aceea care face obiectul studiului de față, aducând în discuție concepte ce țin (cel puțin) de antropologia medicală, etnopsihiatrie și antropologia sacrului, pentru a stabili dacă participarea la carnagiul războiului convențional modern poate să fie situată în perimetrul experiențelor extatice. În acest punct, ne rezumăm la a constata că este posibil ca starea de „decorporalizare” în război să apară ca rezultat al inducerii unei tensiuni psihice asemănătoare cu aceea trăită de individul religios din comunitățile tradiționale. Privite din afară, violența exacerbată combinată cu privațiunea extremă și afectând o întreagă armată par a arunca în aer toate resorturile umanității. Folosind o experiență „din interior”, transpusă în versurile poetului Radu Gyr, el însuși participant la Al Doilea Război Mondial pe frontul de est, am putea presupune că una dintre resursele de supraviețuire este tocmai ancorarea carnagiului colectiv într-o trăire religioasă: „Ura! Țâșnim din gropi și din

șanțuri. / Iadul se smulge și scapă din lanțuri. / Îngeri de fier ca niște mari cruci / plutesc prin amiaza de tuci / și varsă pe noi numai stânci și butuci” (Gyr, 2016: 26).

BIBLIOGRAFIE

- Bălaj, Mihai, 1999, *Jurnal de front (1942-1943)*, Baia Mare: Editura Gutinul, ediție îngrijită de Vasile Căpîlnean și Viorel Rusu.
- Căpîlnean, Vasile și Viorel Rusu, 1999, „Cuvinte despre omul Mihai Bălaj”, prefață la Mihai Bălaj, *Jurnal de front (1942-1943)*, Baia Mare: Editura Gutinul, ediție îngrijită de Vasile Căpîlnean și Viorel Rusu, pp. 5-11.
- Fruntelată, Ioana-Ruxandra, 2004, *Narațiunile personale în etnologia războiului*, București: Editura Ager, 2004.
- Galinier, Jacques, 1999, „Corp”, în Pierre Bonte și Michel Izard (coord.), 1999, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași: Polirom, traducere din limba franceză coordonată de Smaranda Vultur și Radu Răutu, pp. 172-173.
- Giordano, Paolo, 2014, *Corpul uman* (roman), București: Humanitas Fiction, traducere din limba italiană de Vlad Russo.
- Gyr, Radu, 2016, *Crucea din stepă. Poeme de războiu*, București: Editura Blassco, prefață de Barbu Cioculescu.